

Foto Hugh Jansman

derop zaten dan het weiland waarop de jongen zich schuil hielden en er nauwelijks zicht op konden hebben.

Samen met Frans Maaskamp heb ik ook wel eens het klaaggeluid van een jong haasje opgenomen en vanuit een auto in het veld afgespeeld. Inderdaad kwamen daar verschillende hazen op af, maar we waren toen niet in staat onderscheid te maken tussen mannetjes en vrouwtjes, al dan niet zingend. De luidspreker werd niet aangevallen en we konden dus ook niet zeggen of de hazen een jong kwamen verdedigen of dat het louter nieuwsgierigheid was dat hen naar ons toe dreef. We hebben wel vaker gezien dat hazen naar roofdieren toegaan om ze vanaf een veilige afstand waar te nemen, zolang het duidelijk is dat die het niet op hen gemunt hebben.

Anderzijds waren er ook hazen die bij het afspeelen van het geklaag zich snel verwijderden, zoals ook Schneider (1978) had waargenomen."

Helaas is niet bekend wat er aan de hier gefotografeerde verjaging vooraf is gegaan. Was er een jong dat aangevallen was en had dat jong dan wel of niet een klaaggeluid uitgestoten? Klaaggeluiden lokken niet alleen volwassen hazen, maar ook roofdieren als vossen en hermelijnen. Jonge haasjes moeten dus selectief zijn met het klagen. Of doen ze het alleen als de nood al onafwendbaar is?

Net als hier roept een waargenomen gedrag vaak meer vragen op dan het duidelijk maakt. Maar gelukkig reikt het soms ook een antwoord aan op een openstaande vraag. Wie meer informatie heeft

over het klaarblijkelijke wegjaaggedrag van hazen, meld het!

Hugh Jansman, hugh.jansman@wur.nl

Verder lezen?

- Broekhuizen, S. & F. Maaskamp 1980. Behaviour of does and leverets of the European hare (*Lepus europaeus*) whilst nursing. *Journal of Zoology*, London 191: 487-501.
- Koenen, F. 1956. Der Feldhase. Die Neue Brehm-Bücherei, Heft 169. A. Ziemens Verlag, Wittenberg Lutherstadt.
- Ogniew, S.L. 1959. Säugetiere und ihre Welt. Dtsch. Übers. Des Orig. v. (1951). Berlin.
- Schneider, E. 1978. Der Feldhase Biologie, Verhalten und Jagd. BLV Verlagsgesellschaft, München.

Kort nieuws

Nieuws van de Zoogdierverseniging (Nederland) en van de Zoogdierenwerkgroep en de Vleermuizenwerkgroep van Natuurpunt (Vlaanderen).

NEDERLAND

Black spot beverslachtoffers

Met ten minste vijf slachtoffers onder de bevers dit jaar (en nog eens vijf in de voorgaande jaren) op dezelfde plek in Limburg, is voor de Zoogdierverseniging de maat vol. De gemeente Maasgouw zou mee moeten gaan werken aan maatregelen om deze grootste black spot voor bevers van Nederland aan te pakken.

Incidenteel worden in Nederland bevers aangereden (zelden meer dan twee), maar in de gemeente Maasgouw ligt een locatie waar het afgelopen jaar al vijf bevers zijn verongelukt. Het gaat om het Leerkeven. De dieren steken hier over om vanuit het Leerkeven in de Boschmolenplas of de Maas te komen en omgekeerd. Bij het Leerkeven zijn in-

middels minimaal tien bevers verongelukt. Daarmee vormt het een negatieve uitzondering op de regel.

Het probleem is op te lossen door maatregelen als een duiker (faunabuis) onder de weg in combinatie met het aanbrengen van kleinwildraster aan weerszijden van de weg. Ook snelheidsremmende maatregelen kunnen een oplossing zijn. Vanuit het lopende beverproject is er voor dergelijke ontsnipperingsmaatregelen een budget beschikbaar onder voorwaarde dat het voor eind 2009 gerealiseerd wordt.

TV-tuinman ambassadeur Jaar van de Egel

Lodewijk Hoekstra, tuinman van het RTL programma *Eigen Huis en Tuin* is ambassadeur geworden van het Jaar van de Egel. De best bekeken tuinman

van Nederland sprak bijvoorbeeld een radiospotje in en gaf tuintips. Zijn motivatie om ja te zeggen: "Egels zijn fantastische dieren die thuishoren in onze natuur, maar zeker ook in onze tuinen."

Helaas gaat het de laatste jaren niet goed met ze. Weer een stukje natuur die ons zo lief is die onder druk staat. Daar moeten we met zijn allen voor vechten! Als iedereen met een tuin deze egelvriendelijk maakt, maakt dat al een enorm verschil voor de egels. En het mooie is dat deze bijzondere dieren nog erg nuttig zijn ook. Zo zijn mensen vaak druk bezig om slakken de tuin uit te jagen terwijl het beter is je tuin zo in te richten dat een egel zich er thuis voelt want die doet het werk voor je.”

Verhuizing kantoor

Na een verblijf van 10 jaar in Arnhem verhuist het kantoor van de Zoogdier-

vereniging begin november naar Nijmegen. Daar gaan we samen met SOVON Vogelonderzoek, Stichting RAVON, Stichting Bargerveen en het secretariaat van de Stichting VeldOnderzoek Flora & Fauna in één kantoor zitten. Dit kantoor staat op het terrein van de faculteit Natuurkunde, Wiskunde en Informatica van de Universiteit Nijmegen. Vanaf dat moment start ook een samenwerking van de vier natuurstudieorganisaties met de universiteit in het Nederlands Centrum voor Natuuronderzoek.

Het bestuur van de Zoogdiervereniging verwacht dat deze samenwerking tot een versterking van het natuuronderzoek en dus van het zoogdieronderzoek leidt. Onderzoek dat ten dienste staat van het behoud van een diverse en duurzame zoogdierfauna in Nederland. Een intensievere samenwerking met de universiteit biedt de Zoogdiervereniging bovendien de mogelijkheid jonge onderzoekers al vroeg bij het onderzoek en de bescherming van zoogdieren te betrekken.

De verhuizing vergt de nodige inzet van de bureaumedewerkers van de vereniging. Daardoor zal er in november geen Algemene Ledenvergadering worden gehouden. Deze wordt verplaatst naar 12 december 2009. Deze Ledenvergadering wordt gehouden op het terrein van de Universiteit Nijmegen. Dit biedt de leden de mogelijkheid het nieuwe kantoor van de vereniging te bezichtigen. Het nieuwe adres wordt: Toernooiveld 1, 6525 ED Nijmegen. Het telefoonnummer is nog onbekend. De e-mailadressen blijven gelijk.

Uitgave 'Egels ook in uw tuin!'

De Zoogdiervereniging roept mensen met tuinen op deze egelvriendelijk in te richten. Met een paar simpele maatregelen zijn de meeste tuinen egelvriendelijk te maken en zo kan het leefgebied voor de egels weer toenemen. Een folder met tips en wetenswaardigheden 'Egels ook in uw tuin!' helpt mensen op weg. De speciale uitgave (bij deze Zoogdier bijgesloten) over egels en tuinen zit vol met prachtige foto's en grappige en informatieve illustraties. Verrassende elementen zijn de egelkalender, het egelmenu, opsporingstips, een nacht op stap met de egel en instructies (met bouwtekening!) om zelf een egelhuis te bouwen.

Dennis Wansink verlaat Zoogdiervereniging

Aan het eind van zijn biologie studie in Groningen onderzocht Dennis Wansink otters op de Shetland eilanden. Later was hij de eerste medewerker in vaste dienst van de Zoogdiervereniging, de or-

ganisatie met de otter als beeldmerk. Dennis was eerst coördinator en daarna de eerste directeur van de vereniging en later de Steunstichting. Hij is dan ook een echte pionier. In de veertien jaar waarin Dennis voor de vereniging heeft gewerkt heeft de werkorganisatie een grote ontwikkeling doorgemaakt van een 'eenmanszaak' tot een volwassen projectenorganisatie met 25 medewerkers in vaste dienst. Een pionier is geen beheerder en heeft ruimte nodig om nieuwe initiatieven te ontplooiën.

Dennis Wansink. Foto Martijn van Oene

Daarom trad hij in 2006 terug als directeur en werd hij hoofd van het team "Bescherming en Communicatie". Ook dit team heeft nu een vaste plek in de organisatie verworven. Voor Dennis tijd om een nieuwe uitdaging aan te gaan. Per 1 september verlaat hij de Steunstichting om voor zichzelf te beginnen. De Zoogdiervereniging is aan Dennis veel dank verschuldigd voor alle energie en creativiteit die hij in de opbouw van de organisatie heeft gestoken.

Jacob van Olst, voorzitter

Vries Amerikaanse nertsen in voor onderzoek

In opdracht van het Team Invasieve Exoten onderzoekt de Zoogdiervereniging verspreidingsbeeld, de ligging van pelsdierfokkerijen en bijvangsten tijdens de muskusrat- en beverratbestrijding, en mogelijke relaties daartussen. Daarnaast doen we sectie op in het wild gevonden dode nertsen. Daarbij kijken we naar conditie, dieet en voortplantingsstatus: zijn de vrouwelijke dieren zwanger, of zwanger geweest? Door een isotoop-analyse van de dieren kunnen we ook aanwijzingen krijgen of de dieren lang of kort in het wild aanwezig zijn en in het wild zijn geboren of in gevangenschap.

Vindt u een Amerikaanse nerts: leg vindplaats en datum goed vast, vries hem in, en bel of schrijf de Zoogdiervereniging (ljasja.dekker@zoogdiervereni-

Uit LUTRA:

Late egeljongen groeien sneller

Onderzoek naar de groeisnelheid van jonge egels uit vroege en late worpen toont aan dat de late egels veel sneller groeien dan vroeg in het jaar geboren egels. Vermoedelijk kunnen ze zo toch de eerste winterslaap overleven. Tot nu toe was veelal de gedachte dat late egeljongen een veel kleinere kans op overleven hadden. Het onderzoek is gepubliceerd in het nieuwste nummer van het wetenschappelijke tijdschrift Lutra van de Zoogdiervereniging. Egelbaby's worden geboren van juni tot en met september. Een vrouwtje heeft in Engeland en Nederland soms zelfs twee worpen per jaar. Ook is bekend dat jonge egels die onvoldoende vet hebben opgebouwd (minder dan 400 gram) de eerste winterslaap niet overleven. De late jongen moeten dus in veel kortere tijd op gewicht komen dan de vroeg geboren jongen. Het vermoeden was er al dat de late jongen sneller groeiden. Voor het eerst is dat nu wetenschappelijk aangetoond. Toni Bunnell hield in de periode 1998-2006 gewichten en groei van egels bij die binnen waren gebracht bij haar opvang in York. Er bleken geen significante verschillen te zijn in groeisnelheid tussen mannetjes en vrouwtjes. Wel tussen vroeg en laat geboren jongen. De groeisnelheid van jongen van late worpen bleek significant hoger dan die van vroege worpen.

Onderzoeker en auteur Toni Bunnell vindt dit een logische uitkomst: 'Het zou niet logisch zijn als vrouwtjes een tweede worp zouden hebben - wat ze veel energie kost - als de jongen ervan een slechte overlevingskans zouden hebben. Door de snellere groei is de kans op overleving groter. Daarmee is ook het idee de wereld uit dat late jongen per definitie sterven omdat ze niet zwaar genoeg zijn.'

Er is geen reden om aan te nemen dat de situatie in Engeland op dit punt anders is dan in Nederland.

ging.nl 026-3705318. We komen het dier dan halen, of regelen verzending.

Kandidaten Scheygrondprijs

Met enige regelmaat reikt de Zoogdiervereniging de Dr. A. Scheygrondprijs uit aan een persoon die zich bijzonder sterk heeft gemaakt voor de zoogdierkunde en de zoogdierbescherming. Dr. Arie Scheygrond was een van de oprichters van de Zoogdiervereniging in 1952. In 2010 wil het bestuur van de vereniging de prijs wederom uitreiken. Daarvoor is zij op zoek naar kandidaten. U kunt, als lid van de vereniging, een kandidaat aandragen. Geef de naam van de kandidaat en een onderbouwing waarom hij of zij in aanmerking komt door aan het secretariaat van de vereniging: Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem, secretariaat@zoogdiervereniging.nl.

Symposium Monitoring van zoogdieren

Zaterdag 28 november aanstaande organiseren de Zoogdierenwerkgroep van Natuurpunt en de Zoogdiervereniging in het provinciehuis te Antwerpen (België) een symposium over monitoring van zoogdieren (regelmatig op een standaard wijze op dezelfde plaats zoogdieren tellen). De nadruk zal liggen op trends en technieken met praktijkvoorbeelden uit de ons omringende landen. Iedereen is van harte welkom.

Monitoring is van groot belang om veranderingen in populaties waar te nemen. Op deze manier wordt bijvoorbeeld in een vroeg stadium ontdekt of een soort achteruit of vooruit gaat, zodat tijdig maatregelen genomen kunnen worden. Monitoring wordt ook gebruikt om te achterhalen of beheersmaatregelen het gewenste effect hebben.

Tijdens dit symposium worden diverse technieken gepresenteerd. Daaronder bevinden zich ingewikkelde, waar laboratoriumanalyses aan te pas komen, maar ook eenvoudige, die iedereen kan toepassen. Voor alle methoden geldt echter dat een deel van het werk door vrijwilligers gedaan kan worden. Hoe u kan meewerken aan monitoring van kleine zoogdieren leert u in een reeks van 10 voordrachten van sprekers uit binnen- en buitenland. Een greep uit het programma: de nieuwste technieken zijn om evers en dassenpopulaties op te volgen, het gebruik van haarvallen voor spitsmuizen, monitoring met behulp van braakballen, trends in wolvenpopulaties in Duitsland. Meer informatie vindt u op www.zoogdierenwerkgroep.be. Deelname aan het symposium kost €5,-. Aanmelden moet u zich bij Goede Verbeulen: goede.verbeulen@natuurpunt.be of tel: 015/297244.

Steun de zoogdieren met uw gift

Zonder kennis is geen effectieve bescherming van zoogdieren mogelijk. Daarom doet de Zoogdiervereniging onderzoek naar alle in Nederland in het wild levende zoogdieren. Zij publiceert daarover, geeft adviezen en lobbyt voor een betere bescherming. Daar gaat veel tijd in zitten. Zoogdieren laten zich niet gemakkelijk zien en beleidsmakers laten zich niet gemakkelijk ompraten. Gelukkig kan de Zoogdiervereniging steunen op een grote schare van actieve leden en vrijwilligers die veldwerk verrichten of opkomen voor de belangen van de zoogdieren. Maar extra hulp is altijd welkom. Wilt u die extra hulp bieden, dan kan dat ook met een gift. De Zoogdiervereniging is erkend als een Algemeen Nut Beogende Instelling (ANBI). Dat betekent dat de vereniging geen successierecht of schenkingsrecht over erfenissen en schenkingen hoeft te betalen. U, als schenker, heeft ook een voordeel: u kunt uw gift van de inkomsten- of vennootschapsbelasting aftrekken (uiteraard binnen de daarvoor geldende regels). U kunt uw gift overmaken naar giro 203737 ten name van Zoogdiervereniging en onder vermelding van 'schenking'. U kunt ook, op een veilige manier, via onze website doneren.

Help het onderzoek naar de boomarter met uw donatie!

De boomarter is een illustere verschijning in de Nederlandse bossen. Slechts weinig mensen hebben het genot gehad dit elegante roofdier waar te nemen. Geschat wordt dat de Nederlandse populatie ongeveer 400 tot 500 volwassen dieren rijk is.

Al vanaf 1994 wordt op de Veluwezoom onderzoek gedaan naar boomarters. In 2008 is het onderzoek verdiept naar de relatie tussen de voortplanting van boomarters en de beschikbaarheid van muizen (waarschijnlijk het belangrijkste voedsel). Daarvoor worden voor een periode van 10 jaar ieder voorjaar op een gestandaardiseerde manier de stand van de muizen bepaald. Daarnaast worden nesten van boomarters in holle bomen opgespoord en wordt met een camera aan een hengel wekelijks bekeken hoeveel jongen er zijn. Om het werk aanzienlijk te vergemakkelijken en de verstoring te minimaliseren is het de bedoeling om een dertigtal bomen waar de boomarters vaak gebruik van maken te voorzien van een vaste cameraopstelling in de boomholte. Daarvoor is een budget noodzakelijk van €3.000,-.

U kunt helpen dit project tot een succes te maken. De kosten voor één boom liggen rond de € 100,-. Diegenen die een boom adopteren en minimaal €100,- overmaken kunnen in het voorjaar onder bepaalde voorwaarden meegaan tijdens het onderzoek en daarbij de boomarter bekijken. U kunt uw donatie storten op giro 203737, ten name van Zoogdiervereniging te Arnhem, onder vermelding van 'Boomarter Veluwezoom'. Elke euro is welkom!

Vergeet niet uw naam en (e-mail)adres bij uw gift te vermelden.

Foto Rollin Verlinde

Foto Rollin Verlinde

Red de eikelmuis

In het vorige nummer van Zoogdier riep wij u op om het onderzoek aan eikelmuisen te steunen. Negen leden hebben daar gehoor aan gegeven. Samen doneerden zij €262,-. Onze hartelijke dank daarvoor. Het onderzoek is inmiddels gestart, maar extra giften zijn nog steeds van harte welkom. Donaties kunt u storten op giro 203737, ten name van Zoogdiervereniging te Arnhem, onder vermelding van 'Red de eikelmuis'.

VLAANDEREN

Kortste nacht van het Zoogdier aan de Boembekemolen in Zottegem

De ZWG Vlaamse Ardennen plus mocht op de boerderij van Daniel De Temmerman een vijftigtal geïnteresseerden begroeten op de tweede kortste nacht van het zoogdier. Beheersmaatregelen voor de eikelmuis, live trapping, braakbalpluizen, vleermuisinventarisatie en nestbakken voor kleine zoogdieren passeerden de revue op wandelingen en activiteiten op het erf. Verschillende jonge en oudere nieuwelingen maakten voor het eerst kennis met een rosse woelmuis, bosmuis of bosspitsmuis. De live trap sessie bracht de eerste dwergspitsmuizen voor het natuurreservaat Middenloop Zwalm. Een uitgebreid fotoverslag kan je vinden op <http://users.telenet.be/zoogdiervaplus/>

Het plaatsen van een bodemval voor de waterspitsmuis. Foto Niels Desmet

Boven: excursie tijdens de 'Kortste nacht van het zoogdier'.

Onder: braakballenonderzoek in de kortste nacht van het zoogdier. Foto's Paul van Daele

Vlaams Zoogdierenweekend Doe mee op 17 en 18 oktober 2009!

Zoogdier gezien!? Geef het door!!!

Laat ons weten welke zoogdieren je gezien hebt in je tuin of in je favoriete wandelgebied!

Tijdens het weekend van 17-18 oktober 2009 organiseert de Zoogdierenwerkgroep van Natuurpunt het eerste Vlaamse zoogdierentelweekend. Zoogdieren zijn moeilijker waar te nemen dan vogels of vlinders, en daardoor is hun verspreiding vaak onvoldoende gekend. Daarom willen we onze zoogdieren tijdens dit telweekend extra in de kijker zetten. Als we hen willen beschermen en onze biodiversiteit in stand

houden, moeten we namelijk eerst weten waar ze nog voorkomen en waardoor ze bedreigd worden. Zoogdieren zijn een belangrijk onderdeel van ons ecosysteem en daar moeten we zorg voor dragen!

Zoogdieren zitten overal, maar zijn niet altijd eenvoudig waar te nemen. Een uitzondering hierop vormen de zoogdieren die overdag actief zijn, zoals de welbekende rode eekhoorn. Andere zoogdiersoorten verraden hun aanwezigheid door hun sporen (denk maar aan een molshoop, een egelkeutel of een aangeknaagde hazelnoot). Ook via vondsten van verkeersslachtoffers of via prooien die poeslief achterlaat aan de achterdeur komen we te weten welke zoogdieren er zitten. We willen graag weten waar jij zoogdieren of hun sporen gezien hebt. Meer informatie vind je in de ZieZoZoogdier-brochure (op aanvraag via

info@ziezozoogdier.be of bij Natuurpunt Studie, Coxiestraat 11, 2800 Mechelen): je leert verschillende zoogdiersoorten herkennen en je krijgt informatie over het belang van het verzamelen van verspreidingsgegevens. We geven ook tips om je tuin zoogdiervriendelijk in te richten. Veel plezier en alvast bedankt!

Hoe meedoen?

Geef tijdens het zoogdierentelweekend van 17-18 oktober 2009 al je waarnemingen van zoogdieren of hun sporen door via www.ziezozoogdier.be of via het formulier in de ZieZoZoogdier-brochure! Meedoen is eenvoudig: als je een zoogdier(spoor) opmerkt, zoek je op welke soort het is en laat je het ons weten. In de brochure geven we wat meer uitleg over de herkenning van 16 vrij algemene zoogdiersoorten. Meer uitgebreide informatie vind je op www.ziezozoogdier.be.